مقدونی ازدواج (تشریفاتی) او را با دختر یک ساتراپ ایرانی صرفاً برای تشویق لشکریانش به پیوند با ایرانیان و استقرار در ایران می شمارد.

۶- «نیامانده» ترجمهٔ واژهٔ فرانسوی patrimoine با بهره گیری از کلام فردوسی: کنون هرچه مانیده بود از نیا...

جلال متینی

باقر عاقلی

روزشمار تاریخ ایران از مشروطه تا انقلاب اسلامی

با تجدید نظر، اصلاحات، اضافات و تصاویر جدید

نشر گفتار، تهران، چاپ ششم، ۱۳۷۹، (صندوق پستی ۱۹۳۹۵/۳۳۶۹)

جلد اول: از انقلاب مشروطه (۱۲۸۵ خورشیدی) تا ۲۸ مرداد ۱۳۳۲، صفحات: ۵۸۲ (دو ستونی به اندازهٔ ۲۲×۳۰ سانتیمتر)

جلد دوم: از ۲۹ مرداد ۱۳۳۲ تا ۲۲ بهمن ۱۳۵۷، صفحات: ۵۱۰، بهای هر دو جلد ۱۱۰۰۰۰ ریال

روز شمار تاریخ ایران چگونه کتابی ست؟ آقای عاقلی در دیباچهٔ جلد اول و مقدمهٔ جلد دوم کتاب به این پرسش پاسخ داده است: «روزشمار تاریخ (کرونولوژی) که به آن تقویم وقایع و گاهنامه نیز اطلاق شده است عبارت از ثبت وقایع و حوادث تاریخی به ترتیب زمان وقوع، و این شیوه ای در تاریخ نویسی ست که اخیرا بعضی از وقایع نگاران پیش گرفته اند». «در کرونولوژی صرفاً اخبار را بدون اظهار نظر و نتیجه گیری عنوان می کند و خواننده با دانستن خبر می تواند بر داوری بنشیند». بدین ترتیب روشن می شود که کتاب مورد بحث ما مشتمل است بر ذکر وقایع و حوادث تاریخی از انقلاب مشروطه تا انقلاب اسلامی در کمال ایجاز و به ترتیب زمان وقوع آنها با ذکر روز و ماه و سال. ما در زبان فارسی چنین کتابی نداشتیم. آقای عاقلی چاپ اول کتاب خود را در سال ۱۳۶۹ منتشر کرده است و چاپ ششم آن را در ۱۳۷۹، و در چاپهای اخیر در آن تجدید نظر به عمل آورده است. چنان که در چاپ جدید جلد اول ۱۲ صفحه به وقایع پیش از مشروطیت و علل و جهات صدور فرمان مشروطیت اختصاص داده شده که باعنوان «از قتل ناصرالدین شاه تا صدور فرمان مشروطیت» در آغاز کتاب به چاپ رسیده است.

تألیف چنین کتابی حاصل سالها کار مؤلف و مراجعه به صدها و هزاران سند مکتوب اعم از کتاب و مجله و روزنامه و صورت مذاکرات مجلسین شورای ملی و سنا و جز آن در فاصلهٔ سالهای ۱۲۸۵ تا ۱۳۷۵ خورشیدی ست، و بیشتر به یک کار دسته جمعی شبیه است

که مدیری آشنا به کرونولوژی آن را هدایت و سرپرستی کرده است، و بدین جهت آقای عاقلی در مقدمهٔ هر دو جلد از تمامی کسانی که در تدوین این اثر او را یاری کرده اند سپاسگزاری کرده است. طبع جدید کتاب در متجاوز از یک هزار صفحهٔ دو ستونی با بیش از ۹۰۰ قطعه عکس به چاپ رسیده است. مؤلف، فهرست منابع و مآخذ خود را در پایان هر جلد معرفی کرده که تعداد آنها به ۱۲۰ می رسد. توضیح این مطلب را لازم می داند که در این فهرست فی المثل تمام سالهای روزنامه اطلاعات یا روزنامهٔ کیهان یا صورت جلسات مجلس شورای ملی در دوره های مختلف، هر یک به عنوان یک مأخذ، معرفی گردیده است.

طرز کار آقای عاقلی بدین شرح است که در آغاز هر جلد، «فهرست» سالهای مورد بحث در آن جلد را با تطبیق آن با سال میلادی چاپ کرده است (۱۲۸۵ هـ. ش. برابر با ۲۲ مارس ۱۹۰۶ تا ۲۲ مارس ۱۹۰۷ میلادی). به هر سال، فصلی مستقل اختصاص داده، و خبرهای هر روز را در زیر نام هر یک از ماههای آن سال آورده است.

سبک نگارش کتاب نیز به صورت دقیق علمی ست:

> سبک و نگارش کتاب در برگیرندهٔ سبک نویسندگی زمان است و کلمات و لغاتی که به کار گرفته شده است که در آن زمان مرسوم و متداول بوده است. من باب مثال «رئیس الوزراء» و «نخست وزیر» هر دو استعمال شده است، یعنی از روزی که فرهنگستان «نخست وزیر» را جایگزین «رئیس الوزراء» نمود، دیگر کلمهٔ مزبور به کار برده نشده است. در مورد القاب و درجات نظامی نیز این رویه اتخاذ گردیده است. تا سال ۱۳۰٤ خورشیدی که انتخاب نام خانوادگی و اخذ شناسنامه اجباری شد، افراد و مقامات کشوری و لشکری و صاحبان مشاغل آزاد و اهل علم حتی کسبه دارای لقب بودند مانند مشیرالدوله، سردار رفعت، معین التجار، صدر العلماء. در جای خود این القاب استعمال شده ولی پس از انتخاب نام خانوادگی از استعمال القاب سابق خودداری شده و فقط به ذکر نام و نام خانوادگی اکتفا گردیده است، ولی در فهرست «نام اشخاص» به این نکته توجه شده است و درمقابل نام و نام خانوادگی لقب سابق افراد نیز آمده است، مانند حسین پیرنیا (مؤتمن الملک) یا اسدالله قدیمی توانی (مشار السلطنه)» (ج ۱، ص ۸-۹).

به جز اخبار، در پایان هر جلد، در ذیل عنوان «ضمائم و تعلیقات» اسنادی به چاپ رسیده که دسترسی به هر یک از آنها برای علاقه مندان مستلزم صرف وقت و مراجعه به این کتابخانه و آن کتابخانه است. فهرست این «ضمائم و تعلیقات» بدین شرح است:

جلد اول: نطق مظفرالدین شاه در افتتاح مجلس، قرارداد ۱۹۰۷ روس و انگلیس، استعفای نیکلا امپراطور روسیه، بیانیهٔ لنین و تروتسکی، اعلامیهٔ وثوق الدوله و قرارداد ۱۹۱۹،

متن اعلامیهٔ سیدضیاء الدین، متن اعلامیهٔ سردار سپه، مسبب کودتا، بیانیهٔ سردار سپه در فتح قلعهٔ چهریق، حزب دموکرات و سردار سپه، اخراج محمد حسن میرزا ولیعهد، پیمان اتحاد بین ایران و شوروی و انگلیس، جدال دکتر مصدق و سید ضیاءالدین، تقی زاده و قرارداد ۱۹۳۳، نامه های قوام السلطنه به شاه، اعلامیهٔ قوام در سال ۱۳۳۱.

جلد دوم: ۲۸ و ۲۹ مرداد ۱۳۳۲: از یادداشتهای دکتر غلامحسین صدیقی، متن کیفرخواست دادستان ارتش علیه دکتر محمد مصدق و سرتیپ ریاحی، متن رای دادگاه بدوی دربارهٔ دکتر مصدق و سرتیپ ریاحی، آخرین دفاع مصدق در دادگاه نظامی، لایحهٔ وکلای دکتر مصدق، سخنرانی تاریخی امام خمینی به مناسبت آغاز درس رسمی حوزه، نطق امام خمینی به مناسبت حمله به مدرسهٔ فیضیه، نطق انقلابی امام خمینی در بهشت زهرا دربارهٔ شاه، دولت و مجلسین، مستشاران بیگانه در خدمت رژیم مشروطه.

آقای عاقلی دربارهٔ جلد دوم کتاب مشتمل بر اخبار ۲۸ مرداد ۱۳۳۲ تا ۲۲ بهمن ۱۳۵۷ نوشته است:

> در جلد دوم با آن که نسبت به جلد اول زمان کوتاهتری را در بر دارد، ولی به علت کثرت وقایع مهمی که در این دوره اتفاق افتاده است، اخبار آن بیشتر است و از این رو برای این که حجم کتاب زیاد نشود از ضمائم و تعلیقات آن کاسته شده، فقط اسناد و مدارک بسیار مهم و حساس در بخش تعلیقات آن درج گردیده است. به علت کثرت اخبار مختلف طبعاً عکسهای چاپ شده در این مجلد دو برابر جلد اول است و رقمی بالغ بر چهارصد قطعه عکس را شامل می شود که فهرست آن در آخر کتاب ارائه گردیده است. در این جلد اخبار کشورهای همجوار و تحولات کشورهای خاورمیانه و سواحل جنوبی خلیج فارس بیش از جلد اول است و سعی شده است عکس بازیگران صحنه های سیاسی آن کشورها هم در کتاب آورده شود» (۲/ص ۷-۸).

آنچه کتاب روزشمار تاریخ ایران را از دیگر کتابهای تاریخی که در دوران حکومت اسلامی در ایران به چاپ رسیده است ممتاز می سازد، آن است که نام دو پادشاه سلسلهٔ پهلوی و وابستگان آنها و رجال درباری و نخست وزیران و وزیران در این دوران به طور کامل چاپ شده است، بی آن که در متن یا در زیرنویس صفحهٔ مربوط کلمهٔ موهنی دربارهٔ آنها آمده باشد. در تصاویر کتاب نیز خاصه خرجی نشده است و تصاویر کوچک یا تمام صفحه از افراد متعدد به چاپ رسیده است از جمله از رضاشاه، محمدرضا شاه، دکتر مصدق، و آیت الله خمینی، و غیره. خواننده با سابقهٔ ذهنی که از دیگر کتابهای چاپ دوران اسلامی دارد، می پندارد، کتاب در خارج از ایران به چاپ رسیده است. در این باب باید از متصدیان وزارت ارشاد اسلامی استثناءً سپاسگزار بود. البته با توجه به سیاست

حاکم بر ایران، در این کتاب تصاویر زنان از سه چهار تجاوز نمی کند: دو تصویر از ملکه فوزیه نخستین همسر محمد رضاشاه، خانم تاچر نخست وزیر انگلیس، خانم گاندی نخست وزیر هندوستان. ولی از دیگر زنان حتی فرح پهلوی شهبانوی ایران که نامش در جلد دوم کتاب ٤۹ بار آمده است تصویری به چاپ نرسیده است.

در پایان هر جلد، فهرست «نام اشخاص» و فهرست تصاویر چاپ شده است.

برای آن که خوانندگان به شیوهٔ کار آقای باقر عاقلی در این کتاب پی ببرند، وقایع و اخبار مذکور در آذر ماه ۱۲۹۷ و فروردین ۱۳۱۵ شمسی را - بی آن که نظر خاصی در انتخاب آنها باشد - از این کتاب ذیلا نقل می کند:

سال ۱۲۹۷ شمسی آذرماه

۶ وثوق الدوله به عنوان خستگی از رئیس الوزرایی استعفا داد ولی سلطان احمد شاه استعفای او را نپذیرفت و مجدداً در مقام خویش تثبیت گردید.

۹ سپاهیان ترک آذربایجان را تخلیه نمودند.

۱۰ رسماً به دولت ایران اطلاع داده شد که قشون عثمانی روز ۸ آذر جلفای ایران را به کلی تخلیه و از طریق ساوجبلاغ و مراغه و صاین قلعه به خاک خود رهسپار گشته است.

۱۳ وثوق الدوله رئیس الوزراء اعلامیه ای انتشار داد و در آن متذکر شد هر کس با برنامه های اصلاحی دولت مخالفت کند به شدیدترین وجه مجازات خواهد شد.

۱۸ رجبعلی یاغی و راهزن معروف در راههای اهواز و اصفهان و گلپایگان به تاراج اموال مردم و راهزنی و قتل نفوس پرداخت. نراق و نطنز را صاحب و اموال مردم را به غارت بردند. غارت شدگان در تلگرافخانهٔ قم متحصن شده از دولت خواستار رفع ظلم شدند.

۱۹ به دستور وثوق الدوله رئیس الوزراء یک گردان مجهز ژاندارم با وسایل کامل برای دستگیری رجبعلی و اتباع وی به گلپایگان حرکت کرد.

۱۹ دولت انگلیس طی نامه ای که برای وثوق الدوله فرستاد تمامیت و استقلال ایران را تضمین نمود و قول لغو قرارداد ۱۹۰۷ را داد.

۱۹ دولت انگلیس پلیس جنوب را به ایران واگذار کرد.

۱۹ دولت انگلیس کمک خود را به دولت ایران از دویست هزار تومان به سیصد هزار تومان افزایش داد.

سال ۱۳۱۵ شمسی فروردین ماه

۱ چون اصرار و پافشاری رضاشاه برای بازگشت سرلشکر آیرم نتیجه نداد، لذا رکن الدین مختار با ارتقاء درجه به سرپاسی (سرتیپی) به ریاست کل شهربانی کشور منصوب شد.

۱۲ دولت ایران به علت بی احترامی پلیس امریکا نسبت به وزیر مختار ایران سفارت و کنسولگریهای خود

را در امریکا تعطیل کرد. توصیح آن که...

۱۷ خلیل فهیمی استاندار آذربایجان به سمت سفارت کبرای ایران در ترکیه منصوب شد...

۲۹ راه آهن شمال به فیروز کوه رسید.

۳۰ تلفنهای خودکار وارد تهران و نصب شد.

ذکر این موضوع را نیز بیفایده نمی داند که مأخذ هر خبر در کتاب نیامده است. البته اگر قرار بود مؤلف، خوانندهٔ کتاب را در هر مورد به مأخذ خود راهنمایی کند، بر صفحات کتاب بسیار افزوده می شد، گرچه این توضیحات با حروف ریزتر از متن کتاب به چاپ می رسید، ولی البته برای محققان این کار بسیار سودمند بود. آیا می توان امیدوار بود که مؤلف در چاپهای بعدی کتاب، این موضوع را نیز مورد توجه قرار دهد زیرا گاهی پژوهنده می خواهد بداند فلان خبر از چه منبعی گرفته شده است. فی المثل در مراجعهٔ مکرر به این کتاب سودمند به مواردی برخورده ام که اگر مأخذ آنها در کتاب ذکر شده بود کار را آسان می ساخت، از جمله:

۱۰ آبان ۱۳۵۸

«در ضیافت کم نظیری که لرد کرزن در کارلتون هاوس برپا ساخت سلطان احمد شاه در پاسخ نطق لرد کرزن به قرارداد [۱۹۱۹] اشاره کرده گفت:

بسیار خوشحالم که از این موقعیت استفاده کرده و به اطلاع شما برسانم که تا چه اندازه از قراردادی که اخیراً بین دولت ایران و بریتانیای کبیر منعقد شده راضی و مسرور هستم. قراردادی که در آینده سبب تحکیم بیشتر روابط سنتی بین دو کشور ما خواهد گردید» (۱۳۶/۱).

۱۵ فروردین ۱۳۲۰

«خانم پروین اعتصامی شاعر برجسته و خوش قریحهٔ معاصر در سن ۳۵ سالگی به بیماری جانسوز سل درگذشت».

۲۳ اسفند ۱۳۲۲

«...سرانجام به اعتبارنامهٔ سید ضیاءالدین با طریق مخفی رای گرفته شد و از ۸۶ نفر عدهٔ حاضر ۵۷ نفر به اعتبارنامهٔ او رای دادند. پس از تصویب اعتبارنامهٔ سید ضیاالدین، دکتر مصدق به او تبریک گفت و صورت یکدیگر را بوسیدند» (۳۶۴/۱).

۲۹ مرداد ۱۳۳۲

«عصر امروز به موجب اطلاعی که قبلاً داده شده بود مأمورین حکومت نظامی دکتر محمد مصدق، دکتر غلامحسین صدیقی.... را بازداشت و به شهربانی انتقال دادند. توقیف

بازداشت شدگان در شهربانی طولی نکشید و آنها را به باشگاه افسران بردند. سرلشکر زاهدی هنگام ورود مصدق به باشگاه از او استقبال به عمل آورد و مصدق هم به او تبریک گفت» (۹/۲).

زیرا دکتر مصدق در مجلس چهاردهم به صراحت اظهارداشت که سلطان احمدشاه، این پادشاه جوانبخت به قرارداد تسلیم نشد و در مهمانی لندن با وجود این که به او گفته بودند اگر با قرارداد ۱۹۱۹ موافقت نکند، سلطنت خود را از دست خواهد داد، او ازموافقت با قرارداد خودداری کرد.

در مورد خانم پروین اعتصامی عموماً نوشته اند که به بیماری حصبه درگذشت نه به بیماری سل.

در مورد تصویب اعتبارنامهٔ سید ضیاء الدین طباطبایی، حسین کی استوان بر اساس صورت مذاکرات مجلس چهاردهم، در کتاب خود عبارت «صورت یکدیگر را بوسیدند» را نیاورده است. در خاطرات دکتر صدیقی دربارهٔ ۲۸ و ۲۹ مرداد ۱۳۳۲ نیز عبارت «مصدق هم به او تبریک گفت» نیامده است.

به نظر نگارندهٔ این سطور همهٔ دانشجویان و محققان تاریخ معاصر ایران اعم از ایرانی و غیر ایرانی باید کتاب روزشمار تاریخ ایران را به اصطلاح دَم دست داشته باشند و در هر زمینه، نخست به آن مراجعه کنند، سپس شرح تفصیلی موضوع مورد نظر خود را در کتابها و مجلات، روزنامه ها بجویند. ناگفته نماند که این کتاب برای غیر محققان نیز سرگرم کننده و آموزنده است زیرا آنان این دورهٔ طولانی تاریخ ایران را در این کتاب همراه با تصاویر از نظر می گذرانند.

پرتال جامع علوم انسانی